

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Gef. Dr. Konrad Onasch, Einführung in die Konfessionskunde der Orthodoxen Kirchen. Sammlung Göschen, Band 1197/1197a, μετά βιβλιογραφικῶν καὶ ἀλφαβητικῶν πινάκων σ. 291.

Παρά τὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ σ. ἐν σελ. 10 γραφόμενα περὶ τῆς σημερινῆς ἀξίας τῆς «Συμβολικῆς», τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Halle κ. Onasch δίδει πλήρη καὶ σαφῆ λεπτομερειακὴν εἰκόνα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Siegmund Schultze ἐν τῇ «Ecclesia» του καθιερωθεῖσα ἀρχή, ἡ ἔκτοτε ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. ἀκολουθουμένη, τῆς συγγραφῆς τῶν κατ' ἐκάστην Ἐκκλησιῶν ὑπὸ θεολόγων ἀνηκόντων εἰς ἐκάστην τούτων, ἐγγυᾶται οὐ μόνον τὴν ἀκριβῆ καὶ ὑπεύθυνον ἐκθεσιν τῶν κατ' αὐτήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφυγὴν θετικῶν λαθῶν ἀναποφεύκτων εἰς θεολόγους μὴ ἔχοντας ἄμεσον ὑποκειμενικὴν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καὶ συνειδησιν τῶν εἰς ξένην τινὰ Ἐκκλησίαν ἀφορώντων.

Τὸ λεπτομερειακὸν ἐγχειρίδιον τοῦ σ. μετὰ τὸν πρόλογον καὶ εἰσαγωγὴν διαιρεῖται εἰς πέντε μέρη: Τὸ I περιέχον τὴν ἱστορίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀναλυομένην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μεταβάσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς (;) Ἐκκλησίας καὶ τῶν σλαυικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν τῶν οὐνιτικῶν. Τὸ II περιέχον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λειτουργίας, τῶν ἐπὶ μέρους τελετῶν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔτος. Τὸ III περιλαμβάνον τὴν τάξιν ἐν τῇ παραδόσει, τῷ κανονικῷ δικαίῳ, τῇ ἱεραρχίᾳ καὶ τοῖς μυστηρίοις μετ' ἀναλύσεως τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ δόγμα, τὴν παράδοσιν, τὸ κανονικὸν δίκαιον, τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τὴν Ἱεραρχίαν καὶ τὰ μυστήρια. IV Περί τοῦ μοναχικοῦ βίου, τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῆς ἰδιαζούσης ὀρθοδόξου εὐσεβείας καὶ τὸ V ἐν σχετικῇ ἀναλύσει περὶ τῶν κυριωτέρων κεφαλαίων τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδ. Ἐκκλησίας.

Ὁ ἀναγνώστης τοῦ μικροῦ ἐγχειριδίου λαμβάνει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῆ εἰκόνα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἂν καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἡ συμπεπικνωμένη ἐκθεσις τῶν διαφόρων τούτων στοιχείων ἀδικεῖ κατ' ἀνάγκην τὴν εὐρυτέραν πῶς ἀνάπτυξιν τῶν οὐσιαστικῶν τούτων διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν λεπτομεριῶν. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ μετὰ τοὺς ὄρους «βυζαντινῆ», «σλαυικῆ», «ἑλληνικῆ», ἀκόμη καὶ «Τουρκικῆ» (ἢ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία), διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ὁποίων πλήρως παραβλέπεται, ἢ τοῦλάχιστον δὲν τονίζεται ἐπαρκῶς, ὁ ἑλληνικὸς (οὐχὶ βέβαια ἐθνικιστικῶς) χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην καὶ τὸ βίον διέπονταύτην ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὰ ὁποῖα πάντα οἶνεὶ κατακαλύπτονται διὰ τοῦ καθαρῶς ἱστορικοῦ ὄρου «βυζαντινῆ». Ὁ ὅρος οὗτος προτιμᾶται ἐν τῇ νεωτέρᾳ θεολογικῇ καὶ ἱστορικῇ γραμματείᾳ, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν μὴ ἑλλήνων ὀρθοδόξων συγγραφέων, μετ' ἐκδηλον τὴν διάθεσιν ἀποφυγῆς τοῦ ὄρου «ἑλληνικῆ», ἀντιτιθεμένου πρὸς τὸν εὐρέως χρησιμοποιούμενον ἐθνικιστικὸν ὄρον «σλαυικῆ», «ρωσικῆ» κλπ. Εὐνόητον εἶναι ὅτι αἱ κατὰ πάντα χειραφετηθεῖσαι θυγατέρες τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας σλαυικαὶ Ἐκκλησίαι τονίζουσιν ὀρθῶς καὶ δικαίως τὸν ἴδιον ἐθνικὸν χαρακτήρα, ὅταν ὁμῶς τοῦτο γίνεται ἐπιλησισμῶν τῆς προελεύσεως τῶν δημιουργεῖ ἀπαράδεκτον σωβινισμόν¹ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ παλαιότερος γενικῶς χρησιμοποιούμενος

1. Ὁ ἐπιστημονικῶς ἀνεπίτρεπτος οὗτος σωβινισμὸς, ὅστις φθάνει μέχρι τοῦ ση-

ἄρος «griechisch-katholische Kirche», ὅστις ὑπεδήλου τὸν ἑλληνικὸν (οὐχὶ ἐθνικιστικῶς) χαρακτήρα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἔναντι τοῦ λατινικοῦ ἄρου τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (römisch-katholische kirche), ἦτο ἀκριβέστερος. Ἐνδιαθέτως ἀχρηστευόμενος δὲν ἐξαλείφει τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τῆς ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἡ ὁποία οὐ μόνον δὲν εἶναι οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ὑποτιμητικὴ διὰ τὴν ἀποκτηθεῖσαν πλήρη αὐτοτέλειαν τῶν θυγατέρων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τουναντίον ἀφίνει μέγα περιθώριον δόξης εἰς αὐτάς καὶ μόνον διὰ τὸν μεταφραστικὸν σπουδαῖον ἀπὸ πάσης ἐπόψεως ὄγκον, ἔστω καὶ ἂν καὶ οὗτος ἐν ἀρχῇ ἦτο ἐπίσης ἑλληνικός. Τὰ κατὰ σύστημα προβαλλόμενα ἔργα ἑκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης ὡς λαϊκὰ ρωμαϊκὰ κλπ., παρὰ ἀκόμη τὴν βοῶσαν ἑλληνικὴν ἐπιγραφικὴν τῶν ἐμφάνισιν, δὲν δημιουργοῦν ἐντύπωσιν ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος, ἐνῶ τουναντίον ἄκρως τιμητικὸν θὰ ἦτο νὰ ἐμφανίζη κανεὶς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἥτις ἐκ τῆς πρώτης πηγῆς ἀνταξίαν ἀνέδειξεν ἐξακολούθησιν καὶ συνέχειαν μὲ τὰ νέα ἐθνικὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἐπαρκῶς διὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν τιμητικά.

Σχετικῶς παρατηρῶ καὶ ἑλλειψιν χρησιμοποίησεως τῆς ἔστω καὶ πτωχῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικὴν χρησιμοποίησιν τῆς ρωσικῆς, οὐχὶ διότι ἡ τελευταία δὲν εἶναι πλουσιωτάτη εἰς τὴν παροχὴν χρησιμωτάτων στοιχείων, ἀλλὰ διότι πολλαὶ πρωτότυποι γνῶμαι ἑλλήνων συγγραφέων παντελῶς ἀγνοοῦνται.

Ἡ λεπτομερεστάτη διὰ τὸν ὄγκον τοῦ βιβλίου ἀνάπτυξις ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὅλης τελετουργικῆς καὶ λατρευτικῆς πράξεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέχρι παραθέσεως καὶ τῶν λειτουργικῶν ὄρων εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωσικὴν, ἀδικεῖται ἄλλοις διὰ τὸν μὴ ἐπαρκῆ τονισμὸν τοῦ ἀναστασίμου χαρακτηριστικοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ διατυπομένου σοφώτατα καὶ ἐμφανέστατα ὡς τὴν ὄλην αὐτῆς τελετουργικὴν καὶ λειτουργικὴν διάταξιν, ἥτις ὡς κορωνίδα αὐτῆς ἔχει τὸ ἀφαιδρὸν τῆς ἀναστάσεως κήρυγμα) τὸ δικαιολογοῦν δι' αὐτὴν τὸν τίτλον τῆς κατ' ἐξοχὴν Ἐκκλησίας τῆς ἀναστάσεως, δεδομένου ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ ὑπερόχου περιεχομένου τῶν ὀκτῶ κανόνων τῶν ὀκτῶ ἡχῶν καταφαίνεται, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ὡς ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία καὶ ὡς οὐδεμία ἄλλη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἐορτάζει ἀδιακόπως καὶ πανηγυρικώτατα **Κυριακὴν** τὸ μέγα γεγονός τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος.

Ἐν τῇ ἀρίστῃ ἐκθέσει τοῦ περιεχομένου τοῦ τρίτου μέρους περὶ δόγματος, παραδόσεως κανονικῆς καὶ διοικητικῆς διαρθρώσεως τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, Ἱεραρχίας καὶ τῶν Μυστηρίων ἀπουσιάζει ὁ ἐπαρκὴς τονισμὸς ἐξ ἑνὸς τοῦ μυστικιστικοῦ χαρακτήρος

μείου νὰ ἐμφανίζη κείμενα ἑλληνικὰ ἀπλούστατα μεταφρασθέντα εἰς τὰς σλαβικὰς ἢ ἄλλας γλώσσας ὡς σλαβικὰ ἢ ἀντικείμενα τέχνης καθαρᾶς ἑλληνικῆς μὲ τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς τῶν ὡς ἀντικείμενα σλαβικῆς πρωτοτυπίας εἶναι ἀπλούστατα ἀπαράδεκτος.

Καταντᾶ δ' ἀληθῶς ἀστεϊότης ὅταν π.χ. ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ὕμνος «Ὡς ἱλαρὸν» ἐμφανιζόμενος ἐν σλαβικῇ μεταφράσει καθορίζεται ὡς ὕμνος τῆς σλαβικῆς ὀρθοδοξίας! Ἡ ἔστω καὶ ἀπλῶς ὡς ὀρθόδοξος πρὸς ἀποφυγὴν ὀνοματισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς του προελεύσεως! Εἶναι φανερὸν ὅτι τοιαύτη διακόσμησις μὲ ξένα πτερὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σταθῇ σοβαρῶς ἔναντι τῆς βοῶσης πραγματικότητος. Μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη γίνεται ἐπὶ ὑπερασπίσει τῆς ἑλληνικῆς πατραγαθίας, διότι ἱκανὴ εἶναι ἡ δόξα τῆς μεταφυτεύσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποκρουστικὸν τῆς χωρὶς σοβαρὸν λόγον ἰδιοποιήσεως ξένων στοιχείων. Τὸ κωμικὸν τοῦ πράγματος ἐμφανίζεται κτυπητὰ ὅταν ὁ τουρκικὸς, φέρ' εἰπεῖν, σαβινισμὸς παρουσιάζη ὡς «τουρκικὰ» στοιχεῖα ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα χριστιανικὰ ἀπλούστατα διὰ τουριστικούς σκοποὺς καὶ ἀποφυγὴν δηλώσεως τῆς πραγματικῆς προελεύσεώς των.

καὶ ἐξ ἑτέρου τοῦ δημοκρατικοῦ ἢ μᾶλλον βασικοῦ συνοδικοῦ συστήματος τῆς ὀργανώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ διὰ τῆς περὶ συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας τσαούτην ἰδιάζουσαν θέσιν λαμβάνει ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ τὸ λαϊκὸν αὐτοῦ στοιχεῖον.

Τὴν ἔλλειψιν τοῦ τονισμοῦ τοῦ μυστικιστικοῦ στοιχείου αἰσθάνομαι καὶ εἰς τὰ περὶ μοναχικοῦ βίου καὶ ἀσκητισμοῦ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου γραφόμενα καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς εἰδικῆς ὀρθοδόξου εὐσεβείας, τὰ ὁποῖα σπουδαίως, ὡς γνωστόν, στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἠθικῆς βάσεως τῆς ἐκ τῶν «μακαρισμῶν» διδασκαλίας, οἱ ὁποῖοι εἶναι κεφαλαιώδους σημασίας διὰ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπως διαφόρου τῆς τῆς Δυτικῆς, τῆς ὁποίας ἐκεῖνη ἀγνοεῖ τὴν ἐν ταύτῃ ἀναπτυχθεῖσαν σχολαστικὴν casuistica, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαπνέεται ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, τῆς τόσον σαφῶς διαγραφομένης ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐξομολογήσεως, οὐχὶ ὡς πράξεως δικαστικῆς, (ὅπου ἐμφανίζεται εἶναι νόθος ἐκ τῆς λατινικῆς διδασκαλίας ἀντιγεγραμμένη), ἀλλὰ πράξεως καὶ θυσίας ἀγάπης.

Τέλος ἢ ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει περιεχομένη ἀνάπτυξις τῶν σπουδαιοτέρων κεφαλαίων τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπολείπεται πως διὰ τὸν μὴ ἐπαρκῆ τονισμὸν τῆς πλατωνικῆς καὶ νεοπλατωνικῆς ἰδεολογίας τῆς διαπνεύσεως τὴν πατερικὴν περὶ τῶν κεφαλαίων τούτων διδασκαλίαν, ἥτις καὶ αὐτὸ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀναστάσεως ὑπογραμμίζει.

Εἰς τὸ σύνολον τὸ μικρὸν βιβλίον δίδει σαφῆ εἰκόνα τοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ αὐτοτελῶς ἀναπτυχθέντος ὀρθοδόξου πατερικοῦ πνευματικοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον διεκδικεῖ ἐναντι τοῦ δυτικοῦ κόσμου τὴν ἐν πᾶσι πλήρη αὐτοῦ αὐτοτέλειαν καὶ πρωτότυπον ἐμφάνισιν, ἐξ οὗ ἡ Δύσις ἠρύσθη διὰ τὴν ἰδικὴν τῆς ἐξέλιξιν, ἐνῶ ἡ Ἀνατολὴ οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον ἐκ τῆς Δύσεως ἀπεκόμισε.

Παρὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον μειοῦσι τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, τοῦτο τούναντιον διὰ τῆς ὅλης αὐτοῦ πολυπλόκου συνθέσεως καθιστᾷ σαφεστάτην τὴν ἐξαιρετικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν προσέφερον ὁ σ. αὐτοῦ Καθηγητῆς Onasch διὰ τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον καθαρὰν καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀμύλκας Σ. Ἀλιβιζᾶτος.

Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch — historische Klasse Band 106. Heft. 3.

Joseph Aistleitner Wörterbuch der Ugaritischen Sprache herausgegeben von Otto Eissfeldt. Dritte durchgesehene und ergänzte Auflage. Akademie-Verlag. Berlin 1967. Seiten XV+364.

Εἶναι εὐχάριστον ἅμα καὶ παρήγορον, ὅτι ἡ κλεινὴ ἐν Λιβία Σαξωνικὴ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν συνεχίζει τὴν παλαιὰν ἐπιστημονικὴν τῆς δραστηριότητα περιλαβοῦσα εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτῆς καὶ τὸ μετὰ χεῖρας περισπούδαστον Λεξικὸν τῆς Οὐγγαρικῆς γλώσσης καὶ δὴ καὶ εἰς τρίτην ἀναθεωρημένην καὶ συμπληρωμένην ἐκδοσιν, ἧς ἐπεμελήθη ὁ καὶ προλογίζων αὐτὴν κορυφαῖος τῶν συγχρόνων ἡμῖν παλαιοδιαθηκολόγων καθηγητῆς ἐν Χάλλῃ Otto Eissfeldt καὶ τοῦτο ἐντὸς 4 ἐτῶν ἀπὸ τῆς α' ἐκδόσεως, μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1960 ἐπισυμβάντα θάνατον τοῦ ἐπιφανοῦς οὐγγαριτολόγου Jos. Aistleitner καὶ δὴ μετὰ παραθέσεως καὶ πλουσίας σχετικῆς βιβλιογραφίας. Ἄς σημειωθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι τῆς ἀρχαίας Οὐγγαριτιδος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχε κατὰ τὴν λεγομένην περίοδον τῆς Ἀμάρνας καὶ κρητικῆς ἐμπορικῆς ἀποικίας καὶ ἐκαλλιεργεῖτο σπουδαίως καὶ ὁ ἀιγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς, τὰ ἐρεῖπια ἀνεκαλύφθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν τῇ Ras Schamra, παρὰ τὸν ἀρχαῖον

Λευκὸν λιμένα, περὶ τὰ 10 χλμ. βορείως τῆς ἐν τῇ Συρίᾳ Λαοδικείας, διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1929 διενεργουμένων γαλλικῶν ἀνασκαφῶν· ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῆς ἀποτελοῦσα παλαιὰν χαναανικὴν διάλεκτον ἐρευνᾶται ἤδη ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1930 ἀποκρυπτογραφήσεως τῶν οὐγγαρικῶν κειμένων, χρονολογουμένων ἀπὸ τῆς μεταξύ 1500 καὶ 1200 π.Χ. ἐποχῆς, πρωταγωνιστούντων ἐν τῇ ἐρεύνη ταύτῃ τῶν H. Bauer, E. Dhorme, Virolleaud Driver, Aistleitner, Eissfeldt κ. ἄ. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας μνημονευτέα ἐνταῦθα ἡ ἐν ἔτει 1946, ὡς διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ δημοσιευθεῖσα πραγματεία τοῦ κ. Ἄ θ. Χ α σ τ ο ὕ π η. Τὰ ἐν Rasch Shamra εὐρήματα καὶ ἡ σημασία των διὰ τὴν Π. Διαθήκην. Ἐν τῶν πολυτιμοτέρων ὅμως βοηθημάτων διὰ τὴν ἔρευναν τῆς Οὐγγαρικῆς γλώσσης ἀποτελεῖ τὸ μετὰ χεῖρας Λεξικόν, διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ εἶναι εὐγνώμων ἡ ἔρευνα καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης εἰς τὸν ἐπιφανέστατον παλαιοδιαθηκολόγον τῆς Χάλλης κ. Ο. E i s s f e l d t.

Π. I. Μπρατσιώτης.

Robert Horton Gundry, *The Use of the Old Testament in St Mathews Gospel. With special Reference to the Messianic hope.* Leiden. E. J. Brill. 1967. S. XVI+252.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. XVIII παρόντι τεύχει τῆς γνωστῆς τοῦ ἐκδοτικοῦ ὀλλανδικοῦ οἴκου τοῦ Brill (Leiden) σειρᾶς τῶν Supplements to Novum Testamentum ἐξετάζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' δεδανεισμένα παλαιοδιαθηκικά χωρία τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ τῆς μεσσιακῆς ἐλπίδος, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων σχετικῶν θεωριῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς πραγματείας ταύτης (σελ. 1-5), ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει καὶ προσωπικῆς τοῦ συγγραφέως ἐρέυνης ἐκτιθεμένης ἐν 4 κεφαλαίοις. Ἐν τῷ α' κεφ. ἐξετάζεται ἡ μορφή τοῦ κειμένου τῶν ἐν τῷ α' Εὐαγγελίῳ παρατιθεμένων χωρίων τῆς Π. Διαθήκης, ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις Συνοπτικοῖς χρησιμοποιούμενα χωρία (σ. 9-150). Ἐν τῷ β' κεφ. ἐξετάζεται ἡ μορφή τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν γνωστῶν σχετικῶν θεωριῶν (σ. 151-188). Ἐν τῷ γ' κεφ. ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικότητος τῆς πληρώσεως τῶν σχετικῶν προφητειῶν, τῶν χρησιμοποιοούμενων ἐν τῷ α' Εὐαγγελίῳ (σ. 189-202), καὶ ἐν τῷ δ' κεφ. ἐρευνᾶται ἡ βασιμότης τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐν τῷ α' Εὐαγγελίῳ μεσσιακῶν χωρίων ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῆς συγχρόνου ἡμῖν ἐρμηνείας αὐτῶν (σ. 209-234). Ἐπακολουθοῦσι δαψιλῆς βιβλιογραφία (σ. 235-240) καὶ πίνακες ὀνομάτων συγγραφέων (σ. 241-247), ὡς καὶ βιβλικῶν χωρίων (σ. 248-252). Τὴν ὅλην δὲ πραγματείαν ταύτην διακρίνει ἐπιμέλεια καὶ κριτικὸν πνεῦμα μετὰ τινος σεβασμοῦ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν.

Π. I. Μπρατσιώτης.

Constantin M. Fouskas, *Saint Isidor of Pelusium and the New Testament.* Athens 1967. Σελ. 140.

Ἡ μετὰ χεῖρας λίαν ἐνδιαφέρουσα πραγματεία τοῦ αἰδεσ. ἐφημερίου ἄλλοτε τῆς ἐν Γλασκῶβη Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου παροικίας ἀποτελεῖ ἀνατύπωσιν τοῦ ἐν τῷ παρόντι περιοδικῷ δημοσιευθέντος β' μέρους τῆς ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῆς αὐτοῦ, ὑποβληθείσης εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ ἐν τῇ εἰρημένει πόλει Πανεπιστημίου, ὅπερ μέρος ἀφιερῶται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην σχέσεως τοῦ κλεινοῦ Αἰγυπτιώτου θεολόγου τοῦ δ' αἰῶνος Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λαμπρῶν καὶ πολλαχῶς διδακτικωτάτων ἐπιστολῶν αὐτοῦ. Ἡ πραγματεία αὕτη διαιρεῖται εἰς ἕξ κεφάλαια, ἐν τῷ α' τῶν ὁποίων ἐπισκοποῦνται γενικῶς αἱ πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν σχέσεις τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός (σ. 7-19), ἐν τῷ β' κεφ. ἐξετάζεται ἡ διὰ τὸ κείμενον τῆς Κ. Διαθήκης σημασία

αὐτοῦ (σ. 20-32), ἐν τῷ γ' ἀνακρίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου χρήσις τῆς Κ. Διαθήκης (σ. 33-51), ἐν τῷ δ' ἡ σημασία αὐτοῦ ὡς ἐρμηνευτοῦ τῆς Κ. Δ. (σ. 62-96), ἐν τῷ ε' κεφ. συνάγονται τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης καὶ ἀξιολογεῖται τὸ ἐρμηνευτικὸν ἔργον τοῦ Ἰσιδώρου (σ. 97-104) καὶ ἐν τῷ ε' κεφ. συνοψίζεται ἡ καθ' ὅλου διδασκαλία αὐτοῦ (σ. 105-136), ἥτις ἐκτίθεται καὶ ἐλληνιστὶ ἐν ἐδικῷ δημοσιεύματι τοῦ κ. Φούσκα ἐν τῇ «Ἀναπλάσει», ἀνατυπωθέντι καὶ εἰς ἴδιον τεύχος. Ὁ ἐπιστημονικὸς ζήλος καὶ ἡ ἐπιμέλεια, ἡ διακρίνουσα τὴν πραγματείαν ταύτην δὲν τιμᾷ μόνον τὸν ἔγγραμον κληρικὸν συγγραφέα αὐτῆς, ἀλλὰ πρόκειται ὡς παράδειγμα καὶ διὰ λαϊκοὺς θεολόγους.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Timothy Ware, The Orthodox Church. Penguin Book. Middlesex. England. Second Edition 1964. Σελ. 352.

Ὁ οἰκοθεν Ἀγγλικανὸς συγγραφεὺς σπουδάζας κλασσικὴν φιλολογίαν καὶ θεολογίαν καὶ δὴ καὶ ἱστορίαν τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ μοναχισμοῦ, συνδεθεὶς μετὰ Ρώσων τῆς διασποράς, καὶ δὴ καὶ μετὰ τοῦ μακαρίτου Βλαδιμήρου Lossky καὶ τῶν αἰδεσ. Γεωργίου Florovsky, Ἰω. Meyendorff καὶ Peter Hammond, ἐπισκεφθεὶς δὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὡς καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν ἐγγυὸς Ἀνατολήν, τὸ δὲ 1958 προσελθὼν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀσχολεῖται μετὰ στοργῆς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας βιβλίῳ περὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν (σ. 9-16). Τοῦ συμπαθεστάτου ἔργου προτάσσεται εἰσαγωγή (σ. 9-16) ὁδηγοῦσα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν παρακολούθησιν καὶ κατανόησιν τῶν ἐπομένων δύο κυρίων μερῶν. Τούτων τὸ πρῶτον ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς μέχρι σήμερον (σ. 19-202), ἐν ταῖς ἐξῆς κεφαλαίοις: Αἱ ἀρχαί, τὸ Βυζάντιον, ἡ ἐπιστροφή τῶν Σλαύων, ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Ἰσλάμ, Μόσχα καὶ Πετροῦπολις, ὁ Κ' αἰὼν καὶ δὴ Ἕλληνας καὶ Ἀραβες, Ὁρθοδοξία καὶ στρατευομένη ἀθεΐα, Διασπορά καὶ ἀποστολὴ αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει (σ. 203-334) ἐξετάζεται ἡ πίστις καὶ ἡ λατρεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, μεθ' ἧς ἐπακολουθεῖ βιβλιογραφία κατὰ διάφορα κεφάλαια (σ. 335-340) καὶ πίναξ πραγμάτων καὶ ὀνομάτων (σ. 341-352). Παρ' ὅλον τὸν ἐκλαϊκευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου, τὸν ἐμφαινόμενον καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀγγλικῶν ἐκδόσεων, εἰς ἃς συμπεριελήφθη τοῦτο, πρόκειται περὶ δημοσιεύματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ προσφάτως ἀσπασθεὶς τὴν Ὁρθοδοξίαν συγγραφεὺς, συνδυάζει μετὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν γεραρὰν ταύτην Ἐκκλησίαν, καὶ ζήλον ἔνθεον διὰ τὴν γνώσιν αὐτῆς οὐ μόνον διὰ μελετῶν, καὶ ἐπαφῶν, (πρὸ παντὸς μετὰ Ρώσων), ἀλλὰ καὶ διὰ βιώσεως τοῦ ἐγκοσμίου καὶ ὑπερκοσμίου περιεχομένου τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας. Ἀποτέλεσμα πάντων τούτων εἶναι ἡ ἐν τῷ προκειμένῳ βιβλίῳ ἀντικειμενικὴ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰκὼν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ δὴ οὐχὶ μόνον εἰς τὸν σλαυικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐλληνικὸν καὶ ἀραβικὸν τομέα αὐτῆς, ἰδιαίτερος ἐν τῇ Διασπορᾷ, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς καταστάσεως τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, αὕτη προτιθεῖ, ἂν καὶ οὐχὶ βαθεῖαν καὶ κατὰ πάντα ἀκριβῆ, πάντως συμπληρῆ γνώσιν πολλῶν λεπτομερειῶν τῆς τε θεολογικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ δὴ καὶ προσώπων καὶ πραγμάτων. Τὸ αὐτὸ περίπου συμβαίνει προκειμένου καὶ περὶ τῆς περιγραφῆς τῆς καταστάσεως τῆς ἐν Ἀμερικῇ Διασποράς, τῆς ὁποίας καὶ δὴ οὐ μόνον τῆς Σλαυικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπογραμμίζει τὴν «ἐνθαρρυντικὴν ζωντανότητα» (a most encouraging vitality) (σελ. 189). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ αὐτῇ ἐπιθέτει τὴν γνώμην του παρέχων καὶ τινὰς ὑποδείξεις περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθόδοξης ἐν Ἀμερικῇ καὶ ὁμιλιῶν περὶ τῆς «Western Orthodoxy», ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ὁποίας καὶ ὁμιλεῖ, ὡς εἶναι εὐνόητον. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσαι εἶναι, ὡς τυγχάνει ἐπίσης εὐνόητον, καὶ αἱ ἐν τῷ μεγάλῳ II μέρει τοῦ μετὰ χεῖρας βιβλίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Πίστις καὶ λατρεία» (σελ. 203-334) καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὡς ἂν σκοπιᾶς παρατηρήσεις, αἱ ὁποιαί, ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ

εἶναι, ἂν οὐχὶ πληρέστεραι, ἀλλὰ πάντως ἀκριβέστεραι ἐν μελλούσῃ δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ συμπαθοῦς τούτου βιβλίου. Ἄλλ' αἱ ἐν λόγῳ ἐπόψεις θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν εἰδικῷ σημειώματι, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἀρκοῦμεθα ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν δύο μόνον λεπτομερείας, ὅτι συγκαταλέγει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν ἀναγνωρίζουσῶν τὰς Ἀγγλικανικὰς χειροτονίας των, ἀγνοῶν προφανῶς τὸ κείμενον τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἐν ἔτει 1939 καὶ πρὸ παντὸς τὰ σχετικὰ ὑπομνήματα ἐνίων καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ ὅτι ἐλλιπῆ ἔχει γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς θεολογικῆς κινήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς τριτόμου Δογματικῆς τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα μεταφρασθείσης γαλλιστί.

Τέλος ὀφείλω ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νὰ ἐκφράσω καὶ ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τὸν διακεκριμένον λόγιον, πιστὸν δὲ ρωμαιοκαθολικὸν τὸ δόγμα διπλωμάτην κ. J. A. Guttat, πρέσβυν τῆς Ἑλβετίας ἐν Ἀθήναις, εὐαρεστηθέντα νὰ μοι προσφέρῃ τὸ ὄραϊον τοῦτο βιβλίον.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

P. E n d o k i m o n, La prière de l' Église d' Orient. Collection «Approches oecuméniques». Editions Salvator — Mulhouse. Casermann - Paris Tournay, 1966, Pages 206.

Τὸ ὄνομα τοῦ συγχρόνου ἡμῶν ὀρθοδόξου Ρώσου θεολόγου, καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παρισίοις ὀρθοδόξου Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ συγγραφέως καὶ τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου τυγχάνει καὶ παρ' ἡμῶν γνωστὸν (πρβλ. ἐπανειλημμένας ἡμετέρας βιβλιοκρισίας ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων), ὡς καὶ ἐν τῇ καθ' ὄλου Ὄρθοδόξῳ θεολογίᾳ καὶ ἔξω αὐτῆς. Τὸ ὄραϊον καὶ στοχαστικὸν τοῦτο ἔργον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν προσευχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν κλασσικὴν τῆς μορφήν ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἀποτελούση πράγματι «τὴν καρδίαν» τῆς εὐσεβείας τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Τὸ ἔργον προλογίζεται συμπαθέστατα ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Γάλλου ρωμαιοκαθολικοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας κ. I. H. Dalmais, (σ. 7-10), ἐμπνεομένου ἐν προκειμένῳ καὶ ἀπὸ τῶν εὐμενεστάτων ὑπὲρ τῆς πλουσίας ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως λόγων τοῦ «περὶ Οἰκουμενισμοῦ» δεκρέτου τῆς Β' συνόδου τοῦ Βατικανοῦ. Ἐπακολουθεῖ ὄραϊα καὶ στοχαστικὴ εἰσαγωγή τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως (σ. 11-19) καὶ ἔπονται τὰ πέντε μέρη, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται τὸ βιβλίον, Ἐν τῷ π ρ ὶ τ ῳ κεφ. ἐξετάζεται ἡ προσευχὴ καθ' ἑαυτήν (σ. 24-30) ἐν τῷ δευτέρῳ ἡ.θ.ε.α. Λειτουργίᾳ καθ' ὄλου (σ. 31-44)· τὸ τ ρ ῖ τ ο ν μέρος ἀφιερῶται εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐν γένει τῆς ἐννοίας τοῦ «ἱεροῦ» (le sens du sacré σ. 45-64)· ἐν τῷ τε τ ἄ ρ τ ῳ ἀνακρίνεται ἡ ἐννοία τῶν μυστηρίων καθ' ὄλου (σ. 64-84) καὶ τέλος ἐν τῷ π ἔ μ π τ ῳ καὶ κυριωτάτω μέρει ἐξετάζεται αὐτὴ ἡ Θ. Λειτουργία τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου (σ. 85-196) καὶ δὴ αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ αὐτῆς, τὸ κείμενον τῆς Λειτουργίας ταύτης καὶ περαιτέρω ἐξηγεῖται καὶ ὑπομνηματίζεται αὕτη κατὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ τὰ κύρια μέρη αὐτῆς. Ἐφεξῆς παρατίθεται βραχὺ λεξιλόγιον τῶν τεχνικῶν ὄρων (σ. 197-200), περιληπτικὴ σχετικὴ βιβλιογραφία (σ. 202-203) καὶ πλῆξ τῶν περιεχομένων (σ. 205-206). Οὐ μόνον ὁμῶς ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου κατατοπίζεται πολὺ καλῶς περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἀξίας τῆς θείας ταύτης Λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρθόδοξος μελετητῆς αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ οἰκειότερον ἔχων πρὸς αὐτὴν αἰσθάνεται πολλαπλῶν ὀφέλειαν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου. Ἄς σημειωθῇ δέ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἡ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως βαθεῖα ἐκτίμησις τῆς παρατηρουμένης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ζωηρᾶς λειτουργικῆς κινήσεως, ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, τῆς ὁποίας καὶ ὠρισμένας ἀθηναϊκὰς ἐκδηλώσεις ἐκ προσωπικῆς, ὡς φαίνεται, πείρας, ἀναφέρει (σ. 56-58).

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Π α ν. Κ. Χ ρ ή σ τ ο υ, Οἱ Θεσσαλονικεῖς ἄγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος διδάσκαλοι τῶν Σλαύων. Ἐκδοσις ἐπιτροπῆς ἑορτασμοῦ 1100ετηρίδος ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Θεσσαλονίκη 1967. Σελ. 73.

Ἐν τῷ παρόντι τεύχει ὁ ἔμπνευστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν Θεσσαλονικῇ ἑορτασμοῦ τῆς 1100ετηρίδος τῶν Θεσσαλονικέων ἀποστόλων τῶν Σλαύων, προπρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Π. Χρήστου, ἐν εἵδει «συγχρόνου συναξαρίου», ὡς ὁ ἴδιος τὸ χαρακτηριστικῶς φιλοτεχνεῖ ἀπέριττον, ἀλλ' ὄραιοτάτην καὶ διδασκτικωτάτην «ἀνάπλασιν» τῆς θαυμαστῆς δράσεως τῶν μεγάλων ἐκείνων Θεσσαλονικέων ἀταδέλφων ἱεραποστόλων.

Π. Ι. Μπρατσωίτης.

Edmund Schlink, Nach dem Konzil. Siebenstern - Taschenbuch Verlag. München - Hoamburg. 1966. Σελ. 253.

Ὁ καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς θεολογικῷ κόσμῳ εὐρέως γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημικῷ τῆς Heidelberg καὶ διευθυντὴς τοῦ παρ' αὐτῷ Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου, παρακολουθήσας ὡς ἐπίσημος παρατηρητὴς τῆς Ἐθαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Γερμανίας τὰς ἐργασίας τῆς Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου, ἐκθέτει ἐν τῷ μετὰ χειρὸς ἔργῳ του τὰς ἐκεῖθεν ἐντυπώσεις αὐτοῦ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἀφ' ἐνὸς τῆς οὐσιώδους διαπιστώσεως, ὅτι «ἡ κατακλειδὸς τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου» εἶναι, ὡς εἶπεν ὁ ἐπιφανὴς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Karl Rahner, «ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς» καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἐν ὅψει τῆς ἐκπληκτικῆς στροφῆς τῆς Συνόδου ταύτης πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, ὁ μετὰ τῶν ὁποίων διάλογος ἤρξατο ἤδη διὰ τῶν ἐπαφῶν τῶν παρατηρητῶν μετὰ τοῦ Καρδινάλιου Bea. Ἡ ἐκθεσις αὕτη διαιρεῖται εἰς 15 κεφάλαια, ἐν οἷς ἐξετάζονται ἡ διάρρηξις τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῶν ἐπακολουθῶν αὐτῆς, ἡ γένεσις τῆς Συνόδου, αἱ ἀποφάσεις, αὐτῆς, ἡ μεταρρυθμιστὴς λατρεία, τὸ νόημα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ διαθρώσει αὐτῆς, ἡ σχέσις τῆς Συνόδου πρὸς τὰ ἐκτὸς τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ πρὸς τὰ μὴ χριστιανικὰ θρησκευήματα, ὡς καὶ πρὸς τὸν κόσμον, αἱ περὶ Ἁγ. Γραφῆς, παραδόσεως καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας ἀντιλήψεις, αἱ μετασυνοδικαὶ δυνατότητες τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἡ σχέσις τοῦ Πάπα πρὸς τὴν Κούριαν, ἡ σημασία τῆς Συνόδου διὰ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, ἡ ἀγωνία τῆς Χριστιανοσύνης, τὰ ἐπιβαλλόμενα βήματα, καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ ἐξέτασις ἀπάντων τῶν ζητημάτων τούτων γίνεται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν λουθηρανικῶν ἀντιλήψεων, ὧν στερρῶς ἔχεται ὁ διαπρεπὴς συγγραφεύς, πᾶρ' ἅπαντα τὸ ὅποιον ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως καὶ τὸν ὀρθόδοξον ἀναγνώστην, δεδομένης τῆς πρὸ πάσης ἄλλης προτεσταντικῆς παραφυάδος καὶ παρὰ πᾶσαν διαφωμίαν πρὸς αὐτὴν σχετικῆς δογματικῆς ἐγγύτητος τοῦ Λουθηρανισμοῦ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ὀρθοδοξίαν.

Π. Ι. Μπρατσωίτης.

Les Editions du Cerf. Paris. Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

1. Τίς ὁ τῶν θείων κληρονόμος. Εἰσαγωγή, Ἑλληνικὸν κείμενον, μετάφρασις καὶ σχόλια ὑπὸ Marguerite Harl, Professeur à la Sorbonne 1966, σελ. 346.

2. Περὶ τῆς πρὸς τὰ προπαιδεύματα συνόδου. Εἰσαγωγή, Ἑλλην. κείμενον, μετάφρασις, σχόλια ὑπὸ Monique Alexandre. Maître-Assistant à la Sorbonne, 1967, Σελ. 270.

3. Εἰς Φλάκκον. Σπουδαιοτάτη ὑπεράσπισις τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίων, Εἰσαγωγή, Ἑλλ. κείμενον, μετάφρασις. Σχόλια ὑπὸ André Pelletier S. J. 1967 Σελ. 196.

4. Περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως. Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων φιλοειών ἔργων. Εἰσαγωγή, Ἑλλην. κείμενον, μετάφρασις, σχόλια ὑπὸ R. Armaldez, Cl. Mondésert, J. Pouilloux, P. Saviuel. 1967. Σελ. 322.

Π. Ι. Μπρατσωίτης

Sulpice Sévère, Vie de Saint Martin I. Introduction, Textes et traduction. Par Jacque Fontaine. Professeur à la Sorbonne 1967, Σελ. 346.

Tome II. Commentaire. Textes monastiques d' Occident. Σελ. 546.

II. I. M.

The Greek Orthodox Theological Review. Vol. XII 3. Anniversary Issue. Volume XII. No 2 Winter 1966-7. Published by the Holy Cross Greek Orthodox Theological School Press. Brookline Massachusetts. 1967. Vol XII No 2. — Editor Rev Demetrius J. Konstantelos. Contents. Emm. G. Mesthene, On the Intellectual Enterprise — C. Gordon. Hellenes and Hebrews. Dem. Constantelos, Physician Priests in the Med. Greek Church. N. Vapouris, Some Aspects of the civil Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople during the Ottoman Period. G. Pachymeris, A Byzantine Humanist. C. Kalokyris, The Essence of Orthodox Iconography. Book Reviews. Volume II N. 3. Fall 1967.

Contents: Archbishop Jakovos A Message - Editorial D. J. C. Articles: G. Tsoumas The Founding years of Holy Cross Greek Orthodox Theolog. School. L. C. Contos, The Essence Energies Structure of St. Gregory Palamas, Soph. Sophocles, What is philosophically interesting about the Death of God? D. Constantelos, Social Consciousness in the Greek Church. St. Harakas, An Orthodox Evaluation of the New Theology. G. Bebis, Greg. of Nyssa's De Vita Moysis. A philosoph. Analysis, Th. Stylianopoulos, Historical Studies and Orthodox Theology. etc.

II. I. M.

Dem. J. Constantelos, The Holy Scriptures in Greek Orthodox Worship.

Ἀνάτοπον ἐκ τῆς Greek Orthodox Theological Review. 1966. Σελ. 83.

Ἐξετάζεται ἐπιμελῶς ἡ πυκνοτάτη ἐπίδρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπὶ τὴν Ὁρθόδοξον θεῖαν λατρείαν, ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἰσχυρὰ βιβλική.

Études Théologiques et religieuses. Revue trimestrielle publiée par la Faculté de Théologie Protestante de Montpellier en collaboration avec les Facultés de Paris et de Strassburg. Secrétaire du Comité de rédaction le Professeur Michel Bouttier. 1967 No 4.

Περιεχόμενα: G. Casalis, Notes sur la formation pratique des théologiens à la fin du XXe Siècle. — E. Floris, L'abandon de Jésus et la mort de Dieu. — I. Grin, Un grand théologien méconnu (Em. Brunner). Chroniques.

II. I. M.

Novum Testamentum An International Quarterly for N. Test. related Studies Vol. IX Fasc II. Leiden Brill 1967.

Περιεχόμενα: A. Nissen, Tora und Geschichte im Spätjudentum. V. Dearing, Some Notes on Genealogical Methods in Textual Criticism. A. J. B. Higgins, Jewish Messianic Belief in Justin Martyr's Dialogue with Trypho. Athan. Negotia—C. Daniel, L'enigme du levain. Book Reviews.

Istina. Revue trimestrielle. No 2. Paris 1967. Règles de droit et respect des Consciences. Russie et Chrétienté. Lettre du R. P. Vsévolod Spiller à Mgr Basil Krivocheine. — Problèmes de l'œcuménisme (Edm. Hill Patauteet collegialité, Documents sur les mariages mixtes Ect,

II. I. M.

Ἄρχιμ. Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ Πα π α ν δ ρ έ ο υ, Ἰδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Μελέτη Ἱστορικῆ καὶ κριτικῆ. Ἀθήναι 1966, σ. 218, σχ. 80ν.

Εἰς τὸν προπαρασκευαζόμενον θεολογικὸν διάλογον μεταξύ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων, τὸν ἐγκαινιασθέντα διὰ τῆς ἀπὸ 9 Ἰουνίου 1965 ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βᾶσις τῆς ἐπανενώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1966, σ. 90-92), τῆς Α' διασκέψεως τῶν Ἀντιχαλκηδονείων ἐν Addis Abeba 1965 (αὐτόθι σ. 86-89) καὶ τῶν δύο συνδιασκέψεων Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων θεολόγων ἐν Aarhus 1964 καὶ Bristol 1967 (αὐτόθι σ. 81-85), σοβαρὰν συμβολὴν ἀποτελεῖ καὶ ἡ μετὰ χεῖρας ἱστορικῆ μελέτη περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἡγουμένου τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου ἐν τῇ ἐν Ταϊζέ τῆς Γαλλίας μοναστικῇ κοινότητι ἀρχιμανδρίτου Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου, ἡ ὑποβληθεῖσα ὡς διδακτορικῆ διατριβὴ καὶ ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν αὐτῇ ὁ σ. κυρίως ἐρευνᾷ, ἐπὶ τῇ βᾶσει ἑλληνικῶν καὶ ἀρμενικῶν πηγῶν, τὰ δυσχερῆ προβλήματα περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τῶν σχέσεων τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐναντι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπιφυλασσόμενος νὰ συνεχίσῃ τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐν δευτέρᾳ μελέτῃ.

Ὁ σ. προτάσσει τῆς κυρίας μελέτης σύντομον πρόλογον καὶ ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν περὶ τῆς προχριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἱστορίας τῶν Ἀρμενίων μετὰ μινείας καὶ κριτικῆς τῶν ὑφισταμένων πηγῶν (σ. 7-48). Ἀκολούθως διαίρει αὐτὴν εἰς ἕξ κεφάλαια, ἕξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν (σ. 49-67), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τοῦ ἱεραποστόλου καὶ ὀργανωτοῦ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ (σ. 68-92), ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ (σ. 93-113), ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Καισαρείας (σ. 114-131), ἐν τῷ πέμπτῳ ἐρευνᾷ τὴν ἐποχὴν Ἰσαὰκ τοῦ μεγάλου (σ. 132-154) καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ ἐξετάζει τὴν στάσιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐνδιατριβῶν κυρίως περὶ τὴν μεταχαλκηδόνειον χριστολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς καταδικῆν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀποτυχούσης τῆς μονοφυσιτιζούσης ἐνωτικῆς πολιτικῆς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Βασιλείου, Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου (σ. 154-177). Οὕτω δὲ «διὰ τῆς ῥητῆς, τελικῆς καὶ ὀριστικῆς ταύτης καταδικῆς τῆς δῆθεν Νεστοριανισάσης Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπήρχετο ἡ μοιραία ἀπόσχισις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τῆς κατ' Ἀνατολὰς μίαις, Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῇ ἐπιδράσει καὶ ἄλλων μὴ θεολογικῶν παραγόντων, ἱστοριοεθνολογικῶν καὶ ἄλλων διαφορῶν, κυρίως ὁμως ἕνεκα τῶν ἀκουσίων περὶ τὸ Χριστολογικὸν Δόγμα παρεξηγήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὠδηγήθησαν οὗτοι καὶ λόγῳ τῆς στενότητος τῆς ἀρμενικῆς γλώσσης, ἀδυνατούσης νὰ ἐκφράσῃ σαφῶς ὑψηλὰς θεολογικὰς ἐνοίας καὶ λόγῳ τῆς ἐπιφερούσης σύγχυσιν ἐνωτικῆς μονοφυσιτιζούσης πολιτικῆς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, κυρίως ὁμως καὶ πρωτίστως λόγῳ τοῦ ἐντόνου αὐτῶν προσανατολισμοῦ πρὸς τὴν Ἀλεξανδρινὴν Κυρίλλειον Χριστολογίαν, ἣν παρενόησαν ταῖς κακοβούλοις προφορικαῖς καὶ ἐγγράφοις εἰσηγήσεσι Σύρων μονοφυσιτῶν, κυρίως δὲ τοῦ Συμεῶν Βετίλ-Arsam καὶ Abdiso, καταλλήλως ἀλλοιωσάντων τὰς ἀποφάσεις τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὡς καὶ τὸ Ἐνωτικόν, ἵνα ἐμφανίσωσι τὴν Σύνοδον ὡς Νεστοριανισάσαν» (σ. 176-177).

Ἐν καταλείδει δὲ, χαρακτηρίζων ὁ σ. τὴν Ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν καταλήγει εἰς τὸ ὀρθὸν συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται περὶ μονοφυσιτιζούσης ἀντιχαλκηδονεῖου Ἐκκλησίας, οὐχὶ δὲ μονοφυσιτικῆς, δεδομένου ὅτι καὶ οἱ Ἀρμένιοι μόνον ἀπρσφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι

συντάγματος τοῦ τόπου ἀποσχίσαντες τῆς (Ὁρθοδόξου) Ἐκκλησίας τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες» κατὰ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, διακρίνονται διὰ τινὰ ἰδιόρρυθμον μεμετριάσμενον Μονοφυσισισμόν, οὕτω δυνάμενον νὰ ὀνομασθῇ. Τοῦτο δὲ διότι ἂν καὶ ἐδέχθησαν οὗτοι τὴν μονοφυσικὴν διδασκαλίαν τοῦ Σεβήρου καὶ Ἰουλλοῦ τοῦ Ἀλικαρνασέως καὶ κατεδίκασαν τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, κατὰ παρεξήγησιν ἀναφερομένην οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστολογικοῦ Δόγματος ἀλλ' εἰς τὴν πρὸς ἔκφρασιν αὐτοῦ χρησιμοποιοηθεῖσαν ὀρολογίαν, οὐχ ἤττον ὅμως γνωρίζουσι νὰ διακρίνωσι τὰς παρὰ τῷ Εὐτυχεῖ συγχεομένας καὶ εἰς τροπὴν ὑφισταμένας δύο ἐν Χριστῷ φύσεις, ἐν Χαλκηδονείῳ ἐννοίᾳ, ὑπερτονίζοντες μόνον τὴν Θεϊαν φύσιν μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ ὑπερεξαίροντες αὐτὴν πρὸς βλάβην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣν ἔμως δὲν ἀρνοῦνται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν μονοφυσίτης Εὐτυχῆς, ἐν ῥητῶς καταδικάζουσιν ἀρνούμενοι καὶ τὸν ἄκρατον αὐτοῦ Μονοφυσισισμόν» (σ. 177).

Ἐν τέλει τῆς μελέτης παρατίθενται δύο παραρτήματα, ἐν οἷς δημοσιεύονται ἡ ἐπιστολὴ τῶν Ἀρμενίων πρὸς τοὺς ἐν Περσίᾳ («Ὁρθοδόξους») (Μονοφυσίτας) καὶ ἡ κοινὴ ἔκθεσις τῶν συμπερασμάτων τῶν ἐν Aaghus συσκεφθέντων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων θεολόγων (σ. 178-188), ὡς καὶ πλουσία βιβλιογραφία τοῦ θέματος (σ. 189-214).

Τοιοῦτον ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης ταύτης ἱστορικῆς μελέτης τοῦ ἀρχιμ. Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Συγχαιρόντες αὐτῷ εὐχόμεθα ὅπως ταχέως δημοσιεύσῃ καὶ τὴν δευτέραν μελέτην του, δι' ἧς θὰ συνεχίσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, θὰ παρακολουθήσῃ δ' ἕνα καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα τὴν Βυζαντινὴν, ἣτις πολλὰς κατέβαλε προσπάθειας πρὸς ἐπαναφορὰν τῶν Ἀρμενίων εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐξ ἧς ἀπεσπάσθησαν, ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. (Σχετικῶς βλέπε καὶ ἡμετέραν μελέτην Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἰδίως ὁ μεταξὺ αὐτῶν θεολογικὸς διάλογος κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα, Ἀθῆναι 1967).

Ἰωάννης Καρμίρης

Walter M. Abbott, S. J., General Editor, The Documents of Vatican II, New York: Guild Press, 1966, pp. XII-793 (An Angelus Book).

Ἡ Β' Βατικανὴ Σύνοδος (1962-1965), ἡ ὁποία συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΗ' (θ. 1963) καὶ ἐσυνέχισε τὰς ἐργασίας της ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' (1963—), ἀνήκει πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν. Σχεδὸν πᾶσαι αἱ τάξεις τῶν ἀνθρώπων, λόγῳ τῆς δοθείσης δημοσιότητος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συζητηθέντων θεμάτων, παρηκολούθησαν τὸ ἔργον αὐτῆς. Τὰ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθέντα κείμενα, 46 τὸν ἀριθμόν, ἐξεδόθησαν καὶ ἐκδίδονται εἰς τὴν λατινικὴν, τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἄλλας γλώσσας. Ὅχι μόνον ΡΚαθολικοί, ἀλλὰ καὶ συγγραφεῖς ἀνήκοντες εἰς ἄλλας Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ἀκόμη δὲ καὶ μὴ Χριστιανοὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ κατ' αὐτὴν. Ἡ περὶ τὴν σύνοδον ταύτην βιβλιογραφία συνεχῶς αὐξάνει. Ἐκ τοῦ Βατικανοῦ ἤρχισαν νὰ ἐκδίδονται καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν αἱ ἐπίσημοι μεταφράσεις τῶν ψηφισθέντων κειμένων, αἱ ὁποῖαι εὐχόμεθα ἐν καιρῷ νὰ συμπληρωθοῦν καὶ νὰ ἐμφανισθοῦν, εἰ δυνατόν, ὅλοι ὁμοῦ εἰς ἓνα τόμον. Παρ' ἡμῖν παρηκολούθησε διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ βῆμα πρὸς βῆμα τὰς ἐργασίας τῆς συνόδου ὁ κ. Ἰωάννης Καρμίρης εἰς τὰ ἄρθρα του ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐκκλησία», καὶ ἐν ἀνατύπῳ. Αἱ μελέται του ἀποτελοῦν τὴν πληρεστέραν καὶ σοβαρωτέραν παρ' ἡμῖν, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, προσπάθειαν παρακολούθησεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου ταύτης. Ἀλλὰ καὶ ἕτεροι ἡσχολήθησαν μὲ τὴν σύνοδον ταύτην, μ. ἄ., οἱ Ἀγουρίδης Σάββας, Ἀθηναγόρας Θυατείρων, Αἰμιλιανὸς Καλαβρίας, Ἀλιβιζῆτος Ἀμιλκας, Ἰωαννίδης Βασιλείου, Καλλίνικος Κωνσταντίνου, Καλογήρου Ἰωάννης, Μοσχονᾶς Θεόδωρος, Νησιώτης Νικόλαος, Ροδόπουλος Παντελεήμων, Χρυσόστομος Μύρων. Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Χέρδερ

τῆς Βιέννης πρόκειται πιθανῶς ἐντὸς τοῦ ἔτους νὰ ἐκδώσῃ ἐπιμελεῖα τοῦ ἀρχιμ. Δαμασκηνοῦ Παπαανδρέου καὶ τῆ συνεργασίᾳ Ὁρθοδόξων θεολόγων τὸν τόμον α' Ὁρθοδοξία καὶ Β' Βατικανῆ Σύνοδος».

Τὸ κύριον σῶμα τοῦ παρόντος τόμου ἀποτελοῦν τὰ ἐν τῇ συνόδῳ ψηφισθέντα κείμενα ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει. Ἐκαστον κείμενον κρίνεται ἀπὸ δύο πρόσωπα. Τὸ πρῶτον πρόσωπον, πάντοτε ΡΚαθολικός, εἰσάγει τὸ κείμενον, καὶ τὸ δεύτερον πρόσωπον πάντοτε μὴ ΡΚαθολικός, καὶ δὴ Ὁρθόδοξος, Ἀγγλικανὸς ἢ Προτεστάντης, κρίνει ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἑκαστον κείμενον. Ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις δίδονται ἀκριεῖα διαφωτιστικὰ πληροφορία. Οὕτως ἡ ἐκδοσις αὕτη γενομένη τῇ συνεργασίᾳ Χριστιανῶν θεολόγων, ἀνηκόντων εἰς διαφόρους Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πνεύματος εἰς τὸν συγγραφικὸν-ἐκδοτικὸν τομέα καὶ μίαν παγχριστιανικὴν ἀξιολόγησιν—μελέτην τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου. Οἱ συνεργάται Ἀμερικανοὶ καὶ Καναδοί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θεωροῦνται οἱ κορυφαῖοι ἐπιστήμονες εἰς τὰς διαφόρους εἰδικότητας, αἱ δὲ κρίσεις των ὡς ἐκ τούτου βαρύνουν ἐξαιρετικῶς. Ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων ὁ μόνος συνεργάτης εἶναι ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, τοῦ Σεμιναρίου τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου ἐν Νάα Ὑόρκη, κρίνων τὸ διάταγμα περὶ τῶν Ἀνατολικῶν Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν (σ. 387-8). Ὁ ἐν τῷ τέλει Πίναξ Ὁνομάτων καὶ Πραγμάτων (σ. 749-792) βοηθεῖ τὸν μελετητὴν εἰς τὴν εὐκολον ἀνεύρεσιν τῶν ἐπιζητούμενων στοιχείων.

Τὰ ὡς ἄνω γνωρίσματα, ἡ ἐπιμελημένη ἐκδοσις καὶ τὸ χαμηλὸν κόστος τῆς περὶ τὰ 95 σέντς (περὶ τὰς 30 δραχμὰς περίπου) θὰ καταστήσῃ ταύτην πολὺ προσιτὴν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀναγνωστῶν ἐν Ἀμερικῇ καὶ τῶν ἀγγλοφώνων ἢ ἀγγλομαθῶν ἐν τῷ κόσμῳ.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης

Jean Meyendorff, *Orthodoxie et Catholicité*, Paris: Éditions du Seuil, 1965, pp. 162.

Ἡ παρούσα ἐκδοσις εἶναι μία συλλογὴ ὀμιλιῶν ἢ ἀρθρων, δημοσιευθέντων εἰς διάφορα περιοδικὰ (σ. 159) τοῦ αἰδεσιμολ. συγγραφέως πατρὸς Ἰωάννου Μέγυνδωρφ, ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Ὁρθοδοξία καὶ Καθολικότης». Ὁ πίναξ περιεχομένων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Εἰσαγωγή, σ. 5-6. 1. Τὰ Μυστήρια καὶ ἡ Ἱεραρχία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, σ. 7-20. 2. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Διοργάνωσις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ὁρθοδοξίας, σ. 21-49. 3. Τὸ Ῥωμαϊκὸν Πρωτεῖον ἐν τῇ Κανονικῇ Παραδόσει μέχρι τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος, σ. 50-76. 4. Βυζάντιον καὶ Ῥώμη: Αἱ Ἐνωτικαὶ Προσπάθειαι, σ. 77-86. 5. Ἡ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ Ἀνθρώπινα Παραδόσεις, σ. 87-98. 6. Εἴθετα ἀληθῶς ἡ Μία Ἐκκλησία; σ. 99-108. 7. Ἡ σημασία τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, σ. 109-129. 8. Ἡ Β' Βατικανῆ (Σύνοδος), σ. 130-154. Παράρτημα, σ. 155-8. Βιβλιογραφία, σ. 159. Πίναξ Περιεχομένων, σ. 161-2.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βιβλίου τούτου καταφαίνεται ὅτι τοῦτο ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικοδογματικόν. Τὰ δὲ ἐν αὐτῷ περιλαμβανόμενα ἄρθρα, μολο νότι ἐδημοσιεύθησαν κατὰ διαφόρους χρονολογίας, τοποθετοῦνται ἀρμονικῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἱστορικὴν καὶ καθ' ὕλην συνοχὴν. Εἰς αὐτὰ διαφαίνεται ὁ Ὁρθόδοξος φιλειρηνισμὸς τοῦ π. Ἰωάννου καὶ αἱ προσωπικαὶ του ἀπόψεις, τὰς ὁποίας συναντᾷ τις εἰς τὰ λοιπὰ ἔργα του, εἴτε εἰς τὰς μετὰ τῶν ἄλλων συνομιλίαις αὐτοῦ.

Ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὸν μυστηριακὸν καὶ εὐχαριστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον στοιχεῖον ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας (σ. 11, 22-3). Περιγράφει τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως, τῶν πρεσβυτέρων, τῶν ἐπισκόπων, τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν πατριαρχῶν (σ. 7-49). Καλεῖ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σινᾶ αὐτοκέφαλον (σ.

44). Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν μεταξὺ Ῥώμης καὶ ΚΠόλεως (ΙΑ'-ΙΕ' αἰῶνος) διαβλέπει τρεῖς παράγοντας: α') τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου, β') τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ γ') τοὺς πάπας τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία Σύνοδον εὐρίσκει μίαν ἀπὸ ἐκκλησιολογικῆς πλευρᾶς πρόβδον τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ «ἐν προηγούμενον διὰ τὸ μέλλον» (σ. 80). Ἡ ἀποτυχία τῆς Συνόδου ταύτης ἐξηγεῖται ἐκτὸς ἄλλων καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν «ἐνὸς κοινοῦ ἐκκλησιολογικοῦ κριτηρίου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν». Ἡ ἐποχὴ μας σήμερον εἶναι κατάλληλος δι' ἓνα πραγματικὸν διάλογον, διότι δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὰς διαφορὰς θέσεις διὰ μέσου μιᾶς καλυτέρας ἱστορικῆς προοπτικῆς καὶ μακρὰν τῶν πολιτικῶν πιέσεων, αἰτινες ὑφίσταντο ἐν Φλωρεντία, «Ἄς ἐπωφεληθῶμεν ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος» (σ. 86). Ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὴν εὐθύνην τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν καὶ τῶν θεολόγων διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ λύσιν τῶν ἀπασχολούντων τὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ τὴν Ὁρθόδοξον εἰδικῶς προβλημάτων (σ. 81, 86, 88, 91, 96, 98, 108). Τὸ 7ον κεφάλαιον συνιστᾷ μίαν ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς ἀξιολόγησιν τῆς σημασίας τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου μίαν ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος Ὁρθόδοξον συμβολὴν (σ. 109-129).

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης

Joseph M. Kitagawa, *Religion in Japanese History*, Columbia University Press, New York and London 1966, σελ. 476.

Ὁ τίτλος ἤδη τοῦ ὡς ἄνω ἐνδιαφέροντος ἔργου ἐκφράζει τὸν ἀμεσώτατον σύνδεσμον τῆς πολυκυμάντου Ἰαπωνικῆς ἱστορίας μετὰ τὴν θρησκείαν. Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν «Histoire du Japon des origines à nos Jours» Paris 1959 τοῦ Roger Bersihand, ὅπου καταφαίνεται ὁ κεφαλαϊώδης ρόλος τῆς θρησκείας εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς: εἰς τὸν πολιτικοκοινωνικὸν τομέα, εἰς τὸν κοινωνικοοικονομικὸν τομέα, εἰς τὸν λογοτεχνικὸν καὶ γενικῶς τὸν καλλιτεχνικὸν τομέα. Διὰ μίαν συνοπτικὴν εἰκόνα τῶν θρησκειῶν τῆς Ἰαπωνίας παραπέμπομεν εἰς τὸ βασικὸν ἔργον τοῦ Ἰαπωνολόγου Wilhelm Gundert, *Japanische Religionsgeschichte*, Stuttgart 1935, ἀνατυπ. 1943. Αἱ θρησκείαι τῶν Ἰαπώνων ἦσαν: α) ὁ Σιντοϊσμός τ.ἔ. ἡ ἔθνικο-λαϊκὴ λατρεία τῆς φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων, τῶν ψυχῶν, τῶν προγόνων καὶ τῶν ἡρώων, β) ὁ Βουδδισμός ἀπὸ τοῦ 552, μ.Χ., ὁ ὁποῖος ἐξιαπωνίζεται ἐν ᾧ συγχρόνως ἐκβουδδίζεται ἡ ἐγχώριος λατρεία. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων βασικῶν θρησκειακῶν τύπων παρατηρεῖται σοβαρὰ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Κομφουκιανισμοῦ κατὰ πρῶτον λόγον καὶ τοῦ Ταοϊσμοῦ κατὰ δευτέρον λόγον. Οἱ πρῶτοι εὐρωπαῖοι ἐφθασαν εἰς Ἰαπωνίαν τὸ 1543, κατὰ δὲ τὸ 1549 ἔγινεν ἡ πρώτη ἐπαφὴ τῆς χώρας ταύτης μετὰ τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ ἱεραποστόλου Francis Xavier, (πρβλ. W. K. Bunce, *Religions in Japan*, 1955).

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον τοῦ Kitagawa ἀπευθύνεται καὶ εἰς ὅσους ἀκόμη δὲν ἔχουν εἰδικὰ ἐνδιαφέροντα, διότι παρέχει μίαν προσιτὴν παράστασιν τοῦ φαινομένου τῆς θρησκείας καὶ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ δραστηριοῦ Ἰαπωνικοῦ λαοῦ. Πρόκειται περὶ μιᾶς συνθετικῆς ἐργασίας τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ἀπὸ πραγματικῆς καὶ φαινομενολογικῆς ἐπόψεως ἐν σχέσει μετὰ τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον. Λόγω δὲ τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς τοῦ συγγραφεύς μετὰ τὰς πηγὰς, ὁ Kitagawa εἶναι Ἰάπων χριστιανός, ἡ ἐκθεσίς του δίδει πολυτίμους πληροφορίες. Οὗτος διαιρεῖ τὸ ἔργον του εἰς τὰ ἐξῆς ἐξ κεφάλαια: Κεφ. Α', σελ. 1-45: Ἡ θρησκευτικὴ ἡγεσία, ἡ ὁποία συνιστᾶται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, τοὺς shamnists (= μάγοι, μάντις, δραματισταὶ κ.λ.π.) καὶ τοὺς «ιερεῖς». Κεφ. Β', σελ. 46-85: Kami (= ψυχὴ), Amifda καὶ Jizo. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἦτο εἰς Bodhisattva, ὑποψήφιος νὰ γίνῃ Βουδδᾶς. Ὁ Jizo ἐθεωρήθη ὡς ἡ «προσωποποίησης τοῦ ἀπειρου ἐλέους τοῦ Anida Βουδδᾶ» (σελ. 83). Ὁ Anida ὑπῆρξεν τὸ κέντρον ἐνὸς ἰσχυροῦ ρεύματος εὐσεβείας, τὸ ὁποῖον ἐκορυφώθη κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Honen Shonin (1033-1212). Ἡ «σωτηρία» κατὰ τὸν ἰδρυτὴν τῆς σχολῆς,

τῆς Καθαρᾶς Χώρας θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἀπλῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Amida. Κεφ. Γ', σελ. 86-130: Θρησκευτικαὶ κινήσεις εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἰαπωνίαν. Πρόκειται περὶ τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων ἢ σχολῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ὡς σχολαὶ τῆς Καθαρᾶς ἢ Ἀμώμου Χώρας τοῦ Amida, τῆς σχολῆς τοῦ Nichiren, μιᾶς ἐπιφανεστάτης προσωπικότητος, καὶ τῆς σχολῆς Zen (= μυστικὴ βύθισις, ἐσωτερικὸς στοχασμὸς). Κεφ. Δ', σελ. 131-176. Τὸ κεφάλαιον τοῦτον ἀναφέρεται διὰ μακρῶν εἰς τὴν δραστηριότητα τῆς κινήσεως Kirishitan, ἐμπνεομένης ἀπὸ χριστιανικῶν ἀρχῶν, καὶ εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων. Κεφ. Ε' σελ. 177-261. Ἐνταῦθα ἀντιμετωπίζεται τὸ φλέγον πρόβλημα τῆς προσαρμογῆς τῆς ἰαπωνικῆς πραγματικότητος μετὰ τὸ πνεῦμα τῶν νέων καιρῶν. Κεφ. ΣΤ' σελ. 262-340: Ἡ θέσις τῆς θρησκείας εἰς τὸν μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον ἐποχὴν. Ὁ συγγραφεὺς δίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξεν ἡ θρησκεία εἰς τὰς πολιτικοκοινωνικὰς ἐξελίξεις τῆς Ἰαπωνίας. Ἐκ τῆς στατιστικῆς τῶν τριῶν κυρίων θρησκειῶν τῆς σημερινῆς Ἰαπωνίας, ἐκδιδομένης ὑπὸ τοῦ Ἰπουργείου Παιδείας τῆς χώρας ταύτης, ἔχομεν τὴν ἐξῆς εἰκόνα: 79.221.216 Ἰάπωνες ἀνήκουν εἰς τὸν Σιντοϊσμόν, 39.720,884 ἀνήκουν εἰς τὸν Βουδδισμόν καὶ 576-202 ἀνήκουν εἰς τὸν Χριστιανισμόν (βλ. σελ. 281, σημ. 43). Ὁ καθηγητὸς Kitagawa συμπεραίνει: Αἱ τρεῖς θρησκείαι τῆς Ἰαπωνίας (Σιντοϊσμός, Βουδδισμός, Χριστιανισμός) χωρὶς ἀμφιβολίαν θὰ ἐξελιχθοῦν συμφώνως μετὰ τὸ περιεχόμενον των... Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ φαινόμενον κεχωρισμένον ἀπὸ τὰς ἄλλας ὕψεις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Οὕτω, τὸ μέλλον τῆς θρησκείας εἰς Ἰαπωνίαν θὰ ἐξαρτηθῆ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτιστικῶν παραγόντων καὶ ταυτοχρόνως ἡ θρησκεία θὰ ἐπηρεάσῃ τὴν φορὰν τῶν διαφόρων κατευθύνσεων τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἰαπωνίας» (σελ. 340).

Δημ. Α. Σταθόπουλος